

20.YÜZYIL BAŞLARINDA (H. 1329-M.1913/H.1338-M.1922)YILLARI ARASINDA AFYONKARAHİSAR'DA HAPİSHANELER (Hapishanelerde İyileştirme Çalışmaları)

Doç. Dr. Naci ŞAHİN
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
el-mek nsahin@aku.edu.tr

ÖZET

XX. yüzyıl başlarında bugünkü adıyla Afyonkarahisar, Hüdâvendigar eyaletine bağlı ve Karahisâr-ı Sâhib sancağı adıyla bilinen bir yerleşim yeri idi. Osmanlı imparatorluğu'nda bu yüzyılın başlarına kadar mahkûmların içerisinde bugünkü anlamda barındırıldığı hapishane kavramı yoktur. Anadolu'da hapishaneler inşa edilene kadar mahkûmlar ya da belli bir süre ceza ödemekle yükümlü bulunanlar, bu cezalarını genellikle kürek-bent ya da kale-bent adı verilen fiziki çalışma koşullarını yerine getirerek tamamlarlardı. Fiziki güç ve kuvvet gerektiren şartlarda icra edilen cezaların çekilmesi sürecinde mahkûmlar sabit cezaevi ya da hapishane adı verilen mekânlarda bulunmamaktaydılar. İlk kurulduğunda, Afyonkarahisar hapishanesi, eski Hükümet konağının ordu bulvarına bakan arka kısmında bulunmakta idi. Bu hapishane, diğer bütün Anadolu taşra hapishaneleri gibi mahkûmların çok zor koşullar altında yaşamlarını sürdürdükleri bir mekân idi. Oldukça bakımsız, sağlıksız olan Afyonkarahisar hapishanelerinde bulunan mahkûmların, barındıkları mekânlarda, yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla, hapishane içerisinde bakım ve onarım yapılması zorunluluk haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Hapishane, Islahat, Mahkum, Osmanlı

PRISONS IN AFYONKARAHİSAR IN EARLY YEARS OF 20TH CENTURY (BETWEEN H. 1329-C.1913/H.1338-C.1922) (Improvements in Prisons)

ABSTRACT

In early years of 20th century, Karahisâr-ı Sâhib District, known as Afyonkarahisar today, was a residential area affiliated to Hüdâvendigar Province. In Ottoman Empire, there was no concept of prison where the convicts were kept in the current sense till the beginning of this century. Until prisons were built in Anatolia, the convicts or those liable to pay penalties for a certain period used to serve their sentences by fulfilling physical working conditions generally called as 'confinement in a ship' or 'confinement in a fortress'. During such serving of sentence under the conditions requiring physical strength and power, the convicts were not kept in the places called as jail or prison. The first Afyonkarahisar prison was built behind the current City Hall facing the Ordu Avenue. This prison, like all other Anatolian provincial prisons, was a place where the convicts were continuing to live under hard

conditions. In order to improve living conditions of the convicts within such squalid and unhealthy prisons in Afyonkarahisar, it became a necessity to perform maintenances and repairs in the prisons.

Key Words:Afyonkarahisar, Prison, Reform, Convict, Ottoman

1. GİRİŞ

XX. yüzyıl başlarında bugünkü adıyla Afyonkarahisar, Hüdâvendigar eyaletine bağlı ve Karahisâr-ı Sâhib Sancağı adıyla bilinen bir yerleşim yeri idi. Osmanlı Devletinde Tanzimat dönemine gelinceye değin, bugünkü anlamda hapishane kavramı yoktur. 1840 yılında Osmanlı ceza kanununun çıkartılması hapishanelerin kurulmasını gerektirecek süreci başlatmıştır. Afyonkarahisar'da hapishane olarak kullanılan mekan, hapishane kurumunun kuruluşuna değin, mevcut Afyon kalesidir.¹⁰ Kale bu amaçla hem değerli zenginlik kaynaklarının saklandığı ve korunduğu bir mekân hem de suçluların cezasını çektiği bir alandı. Hapishane binalarının inşa edilmeden önceki dönemlerinde kale merkezli hapishaneler kullanıla gelmekteydi. Mesela, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde kaleler hapishane olarak kullanılmıştır.¹¹ Afyonkarahisar, Osmanlılar zamanında nüfus, fizikî yapı ve ekonomik yapı yönünden büyük gelişme gösterdiği gibi bu devirde bir kale-şehir olarak ovaya doğru gelişmeye başladı. Evliya Çelebi'ye göre, Osmanlı padişahı II. Selim zamanında tamir edilen kalenin içinde Selçuklular'dan kalma mavi çinili bir mescit harabesi bulunmaktaydı. 200 kadar muhafızı olan kalede ayrıca siyasî suçluların bulunduğu bir de hapishane vardı.¹²

Tanzimat'tan sonra kurulan Afyonkarahisar hapishanesi¹³, ordu bulvarında bugün yerinde olmayan tarihi hükümet konağına bitişik kısımda yer almaktaydı.¹⁴ Afyonkarahisar'da öncelikli olarak Hükümet Konağı inşa

¹⁰ Haydar Özdemir, *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, İkaz Matbaası, Afyon, 1961, s. 18.

¹¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1971, s. 517.

¹² Feridun Emecen, "Afyonkarahisar" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. 1, İstanbul, 1988, ss. 443-446.

¹³ Bu konuda yapılmış çizimler için, Bkz., (Kroki-1) Ondokuzuncu Yüzyılda Afyon Şehri, (Harita-1) Yüzbaşı Ahmet Hidayet'in 1906- 1907 yılında çizdiği haritanın yeniden düzenlenmiş hali (Afyon Belediyesi, İmar Müdürlüğü Arşivi) ve (Kroki-2); Ondokuzuncu Yüzyılda oluşmaya başlayan İstanbul istasyon caddesi ve hükümet civarı (Yüzbaşı A. Hidayet'in 1906-1907 tarihli haritasından yararlanılarak çizilmiştir)., Sıdika Çetin, "Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyete İç-Batı Anadolu'da Kentsel Yapının Değişimi-Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Middle East Technical Universty(METU), Journal of Faculty and Architecture(JFA)*, c. 2, Ankara 2002.

¹⁴ Bugün yerinde olmayan taş yapılı hükümet konağının yerinde belediyeye ait bir otopark yer almaktadır. Eski Afyon hapishanesi, bir yönü ile Hükümet Konağına ve bir yönüyle de günümüzde Ordu bulvarı tabir olunan kesime, bir yönüyle de Afyon Halkevi olarak bilinen binaya bakmaktaydı.

edilmiştir. Yapımına 1896 tarihinde Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı Ömer Lütfi Paşa tarafından başlanmış¹⁵ ve 1901 yılında hizmete girmiştir. Hükümet konağının hizmete girmesini müteakip çevresine belediye binası ve Afyon hapishanesi inşa edilmiştir.

Bu hapishane, diğer bütün Anadolu taşra hapishaneleri gibi mahkûmların çok zor koşullar altında yaşamlarını sürdürdükleri bir mekân idi. Bu yüzyılın başlarına kadar düzenli olarak kurulan ya da mevcut olan hapishane olmayıp, düzenleme henüz belirli koşullarda yürürlüğe girmiş bulunmaktaydı. Anadolu'da hapishaneler inşa edilene kadar mahkûmlar ya da belli bir süre ceza ödemekle yükümlü bulunanlar, bu cezalarını genellikle kürek-bent ya da kale-bent adı verilen fiziki çalışma koşullarını yerine getirerek tamamlarlardı. Fiziki güç ve kuvvet gerektiren şartlarda icra edilen cezaların çekilmesi sürecinde mahkûmlar sabit cezaevi ya da hapishane adı verilen mekânlarda bulunmamaktaydılar. Oldukça bakımsız ve zor koşullar altındaki Afyonkarahisar hapishanelerinde bulunan mahkûmların, barındıkları mekânlarda, yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla, hapishane içerisinde gerekli iş ve işlemlerin yapılması gerekmektedir.¹⁶ Hapishane, habs kelimesinden alınmış olup, hapis, alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama, tutma, zaptetme, habs-hâne anlamlarında kullanılan bir tabirdir.¹⁷ Haps olunan yer, ya da hapislerin bulunduğu yer, cezaevi anlamlarında da kullanılmaktadır. Habs-gâh ya da habs-hâne, hapsolunan yer.¹⁸ Hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz mahalli olarak¹⁹ bilinen hapishanenin halk arasındaki deyimini kafestir.

Avrupa'da hapishaneler Osmanlı Devletinde uygulama başladıktan çok ama çok önceleri hayata geçmişti.²⁰ Türkiye'de son yıllarda şehir

¹⁵ Sıdıka Çetin, "Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyete İç-Batı Anadolu'da Kentsel Yapının Değişimi-Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", *Middle East Technical University(METU), Journal of Faculty and Architecture(JFA)*, c. 2, Ankara 2002, s. 103.

¹⁶Afyonkarahisar hapishanesinde iyileştirme çalışmalarının başladığı bu tarihlerde benzer sorunlar diğer Anadolu kent hapishanelerinde de sürmekteydi. Hapishanede mahkûmlar, son derece sağlıksız, suyu ve diğer önemli ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak bir yaşam sürmekteydi. Bu bakımdan tamir, bakım ve onarım yapılması adeta zorunluluk halini almıştı. Merkezi hükümet yeni açılacak hapishanelerin günün koşullarına uygun ve modern anlamda inşa edilmesini destekleyen kararlar vermiştir. Bu konuda bkz., *B.O.A., DH. MB. HPS., 144-17.*

¹⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınevi, Ankara 1982, s. 407.

¹⁸ Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 508.

¹⁹ *Türk Hukuk Lügatı*, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 116.

²⁰ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 15.

hapishaneleri üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Doğal olarak, yapılan çalışmalar hapishanelerin kurulduğu 1880 yılından sonraki çalışmaları ihtiva etmektedir.²¹

Osmanlı Devletinde hapishanelerin genel durumunu düzenlemek amacıyla 1880 tarihinde "Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi" yada diğer adıyla "Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânedede Bulunan Tevkifhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dahiliyelerine Dâir Nizâm-nâme Layihası" yayımlanmıştır.²²

Hapishanede eskiyen su borularının değiştirilmesi maksadı ile bir çalışma başlatıldığı görülmektedir.²³ Hüdavendigar Vilayeti, Karahisar-ı Sahib Sancağı kaimmakamlığı tarafından 22 Mart [1]330 senesinde bir keşif defteri düzenlenmiştir. Liva mühendisi tarafından düzenlenen defterin ayrıntıları hapishane için yapılacak masrafları kapsamlı olarak ortaya koymaktadır. Daha sonra, mutasarrıflıkça uygun görülerek tasdik olunan keşif defterine 8 Nisan [1]330 senesinde onay verilerek yapılacak masraflar kesinleştirilmiştir.²⁴

²¹ Kent hapishaneleri ile ilgili olarak yapılan çalışmalara şunlar örnek olarak verilebilir; Alev Çakmakoglu Kuru, *Sinop Hapishanesi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.; Zafer Atar, "XX. Yüzyıl başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, Sayı: 1, Manisa 2011, ss. 87-102.; Mümin Yıldıztaş, *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.; Saadet Tekin-Sevilay Özkes, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, C.VII, Sayı: 16-17, (2008-Bahar-Güz), ss. 187-201. Saadet Tekin, "XX. Yüzyıl başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2 Güz, Manisa, 2006.; Saadet Tekin, "Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayet Hapishanelerine Genel Bir Bakış", *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi(OTAM) Dergisi*, Sayı 24, Ankara, 2010.

²² *Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânedede Bulunan Tevkifhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dahiliyelerine Dâir Nizâm-nâme Layihası*, Hilal Matbaası, Babıali Karşısında, Dersaadet, 1335.

²³ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezâreti Mebâni-i Emiriyye ve Habs İdaresi Müdiriyyeti=BOA, DH.MB.HPS. 112-50-2-2.*

²⁴ " Livâ habs-hâne suyunun demir boruya alınması ve tarafeyn depolarının müceddeden inşası zımında keşif defteridir." Bu konuda bkz., *BOA, DH.MB.HPS. 112-50-2-3.*

Tablo-1 Karahisar-I Sahib Sancağı Hapishanesi Keşif Defteri

Nev'i Ameliyyat	Aded'	Tûl	Arz	İrtifâ'	Mikdâr	Fi'yât	Yekûn
Hass-hâne avlusunda muhâfaza duvarı inşâsı için temel hafriyyâtı	1	25,00	0,80	0,30	6,00	2,0	12,00
Maa-temel harçlı muhâfaza duvarı inşâsı	1	15,00	0,80	2,00	24,00	50	1200,00
Maa-temel harçlı muhâfaza duvarı inşâsı	1	10,00	0,90	1,00	8,00	50	400,0
Habs-hâne bağçesinin muhâfaza duvarı temel hafriyatı	1	40,00	0,90	0,30	10,80	2	21,60
Habs-hâne bağçesinin harçlı muhâfaza duvarı temeli inşâsı	1	40,00	0,50	0,30	10,80	50	540,0
Habs-hâne bağçesinin harçlı muhafaza duvarı inşâsı temel fevkinde	1	40,00	$\frac{0,70+0,80}{2}$	1,00	30,00	50	1500,0
Habs-hâne bağçesinin kabr-istân cihetindeki mevcûd	1	55,00	-	2,00	Terbian 110,00	8	880,0

duvarın iri dâneli kum ve hâlis kireçli harcla sıvası							
Habs-hâne'ye müceddede n ağaç kapı inşâsı	2	-	-	-	2	80,00	160,00
Muhafaza duvarı üzerine demir parmaklık inşâsı	1	10,00	-	1,00	Kg. 100,00	2,50	250,00
Bağçe muhafaza duvarı üzerine demir parmaklık inşâsı	1	40,00	-	1,00	400,00	2,50	1000,00
Bağçeye demir kapı inşâsı	1	1,50	-	-	Aded 1	50,00	50,00
Habs-hâneye su isâlesi için demir boru	1	55,00	Kutren 0,04	Sühan 0,002	Kg. 104,50	1,50	156,75
Habs-hâneye su isâlesi için demir boru dirsek	5	0	0,04	0,002	Aded 5	3,00	15,00
Avlu dâhilinde şâdurvan inşâsı	1	-	-	-	1	200,00	200,00
Yekûn							6385,35
Mevcûd taş bedeli minhâ							385,35

Yekûn							6001,0 0
İş bu nizâm-nâme'de muharrer malzeme vesâire ittihâzı muvâfık olduğu tasdik kılındı. Fi 23 Mart sene [1]330. Belediye Zâbitası İş bu râyic pusulası vakt-i hâle nazaran muvâfık olduğu tasdik kılınır. Fi 23 Mart sene [1]330.							

Hapishane avlusunun esaslı şekilde onarımdan geçirilmek üzere ilk önce temelinden yeniden inşa etmek üzere kazı yapılması gerektiği, bu kazının yapılmasını müteakip harç kullanılmak suretiyle çevresine istinat duvarı çekilmesi, bir kısım istinat duvarının ise dışarıdan daha güzel görünmesi maksadıyla iri taneli kum ve kireç kullanılmak suretiyle sıvanmasının zaruri olacağı anlatılmaktadır.²⁵ Muhafaza duvarının daha sonra en üst kısmına demir parmaklık yapılarak korunaklığın artırılacağı ve nihayetinde bahçeye demir bir kapı yaptırılması gerekeceğinden bahsedilmektedir. Hapishanede mevcut olan su kaynaklarının etkili ve temiz kullanılmasına yönelik olarak ise mevcut su borularının eskimesinden dolayı demir boru ile değiştirilmesi teklif edilmektedir.

Hüdavendigâr valiliği mektûbî kalemi tarafından, Hüdavendigâr valisi imzasıyla 27 Cumade'l-ûlâ sene 1332(10 Nisan sene [1]330) tarihinde dâhiliye nezâret-i celîlesine gönderilen, 1583 umumi ve 157 hususi sayılı, Karahisar habs-hânesinin ta'mîri için muktezî altı bin guruşluk havâle-nâmenin irsâline dâir belgeden anlaşıldığına göre, “*Karahisar habs-hânesine cârî suyun muhâfaza-i nezâfet-i demir borulara alınmasına habs-hâne avlusunun bir derece tevsi'ine tubben lüzum gösterilmesine binâen*” denilerek,²⁶ bu işlemin tıbbi zorunluluk olduğu ve sağlık açısından gerekli olduğu vurgulanarak bu paranın gönderilmesine acilen ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Dâhiliye Nezâreti, Mebânî-i Emîriyye ve Habs-hâneler İdâresi Müdiriyyeti'nden 6 Mayıs sene [1]330 ve 157-119 numaralı cevabi yazıdan anlaşıldığına göre tamirat ve inşaatların yapılması ve boru döşenmesi ile ilgili keşif senedinin görüldüğü ve istenilen altıbin guruşluk paranın gönderilmesine uygun olur verilmiştir.²⁷

Hapishanelerdeki sağlık sorunlarının ortaya çıkmasından endişe edilmesinden bahseden raporda ne kadar haklı olduğu hemen akabinde

²⁵ Yumurta akı+kireç+kum Türklerin Orta Asya'da kullandıkları bir yapı harç malzemesi türüdür. Bunun adına “Horasani Harç” ismi verilmiştir. Muhtemelen benzer bir harç modeli kullanılmaktaydı.

²⁶ “Altıbin guruşluk havâle-nâme'nin irsâline müsâde buyrulması iş'âr-ı mahalli üzerine mütemennâdin ol babda emr ü fermân hâzret-i men lehu'l emrindir.” Bu konuda bkz.; BOA, DH.MB.HPS. 112-50-3.

²⁷ “Karahisar habs-hânesinde icrâ olunacak ba'zı ta'mirât ve inşâat ve boru ferşiyatın mübeyyin olan keşif senekası ve lede'l-tetkik muvâfık-u usûl ve muhtevî olduğu altıbin guruş sayân-ı kabûl görülmüştür. BOA, DH.MB.HPS. 11-50-1-2.

çekilen 12 Haziran sene [1]330 ve 5779 numaralı ve 254 sıra numaralı telgraf suretinde ortaya çıkacaktır. Mahkûmların koşullarda yoğun olarak gayr-i sıhhi şartlarda barındırılmalarından dolayı humma hastalığı ortaya çıktığı ve bunun sıklıkla tekrarlandığı, dâhiliye nezaretine bildirilmektedir.

Hüdavendigâr vilâyeti valisi Mehmet Abbas imzasını taşıyan telgrafta, Karahisar-ı Sahib vilayet sıhhiye müdürlüğünden alınan telgraf ile aşırı yoğunluk nedeniyle ordu humması hastalığının ortaya çıktığı bildiriliyor. Bu bağlamda bunun önüne geçilebilmesinin ancak bir kısım mahkûmların başka yerler hapisanelerine gönderilmek suretiyle çözülebileceği belirtiliyor. Bu durum karşısında, mahkûmların görülen lüzum üzerine başka yerlere nakillerine izin verilmesi istenilmektedir.²⁸

12 Haziran sene [1]330 senesi, 254 sıra ve 5779 numaralı dâhiliye nezaretine çekilen Hüdavendigâr Valisi Mehmet Abbas imzalı telgrafta, Karahisar-ı Sahib Vilayet Sıhhiye Müdürlüğünden alınan telgraf bilgisinden anlaşıldığına göre, cezaevi koşullarında mahkûm sayısının fazla olması dolayısı ile bir arada yaşayan mahkûmların sayısının çok fazla oranlarda olduğu bildirilmektedir. Bu durumun sağlık açısından önemli bir sorun teşkil ettiği de belirtildiğinden aşırı kalabalık ve yoğun bir ortamda barınmaya çalışan mahkûmlar arasında sıklıkla ordu humması çıktığı tekrar edilmiş, bu sebepten dolayı, hapisanede bulunan mahkûmlardan iki yüz kadarının başka hapisanelere naklinin uygun olacağı bildirilmiştir.²⁹ Esasen kapasite yetersizliği ile hapisanelerde bu tür vakaların sıklıkla yaşandığı anlaşılmaktadır.

16 Haziran sene [1]330 ve 384-35/ ve 16 numaralı Dâhiliye Nezareti Habs-haneler İdaresinden gelen cevabi yazıda daha önce bildirildiği üzere genellikle hapisanelerin dolu olduğuna tekrar dikkat çekilmiş, mahbusların nakline imkân olmadığı bildirilmektedir.³⁰ Bu durum gösteriyorki, bu konuda daha önce yazılmış bulunan istekler bir kez daha geri çevrilmiş bulunmaktadır.

Dâhiliye Nezâretine gönderilen 392 numara ve 19 Haziran sene [1]330 tarihli telgrafta bir kısım mahbusların hapisanelerin aşırı dolu

²⁸ "... izdihâm zımında mahbûslardan iki yüzünün diğer mahalle nakline lüzûm gösterildiğinden..." bahisle bunun lüzumu üzerinde durulmaktadır. Bu konuda bkz., *BOA, DH.MB.HPS.* 105-36-2.

²⁹ "...livâ habs-hânesinde kesret-i izdihâm hasebiyle sık sık ordu humması zuhûr ettiği bildiriliyor. Tahfif-i izdihâm zımında mahbûslardan ikiyüzünün diğer mahalle nakline lüzûm gösterildiğinden..Bu konuda bkz.; *BOA, DH.MB.HPS.* 105-36-2.

³⁰ Bu konuda bkz.; *BOA, MB.THR.* 105-36-1-1.

olmasından dolayı eski debboy³¹ binasına veyahut eski kışlaya nakillerinin sağlanmasına izin verilmesi istenilmektedir.³²

Hüdavendigâr Valiliği, bu nakil işleminin bir an önce yürürlüğe girmesi için harekete geçmiş, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 1 Temmuz sene [1]330 tarih ve 430 numaralı telgraf ile bir kısım mahkûmun naklinin gerçekleştirildiğini bildirmiştir. Mahkûmların son derece zor şartlarda ve fiziki koşullar yetersiz biçimde yaşamlarını sürdürdükleri Afyonkarahisar hapishanesi, bugün yerinde olmayan tarihi hükümet konağı'na bitişik kısmında yer aldığı gibi güvenlik açısından da büyük zaafı olan bir hapishane hüviyetindeydi. Mekansal olarak da ihtiyaçları karşılamaktan çok uzaktı.³³

Yalnız naklin yapılacağı eski debboy binasında esaslı bir tamire ihtiyaç duyulduğu, bunun için, Karahisar-ı Sahib sancağı mutasarrıflığından masrafların karşılanabilmesi ve bu işlemlerin zamanında ve sağlıklı olarak yapılabilmesi için iki bin gurusluk havale istendiği arz edilmektedir³⁴.

Hapishanelerin tamamen dolduğu, ağır cezaya çarptırılmış mahkûmlar bir yana, hatta cezası hafif derecede olan bazı mahkûmların bile başka başka yerlere gönderilmesinin düşünüldüğü, ancak buna bile imkân olmadığı bildirilmektedir.³⁵

22 Eylül sene [1]330 tarih ve 22 numaralı belgeden anlaşıldığına göre, Isparta ve Burdur'da deprem olduğu ve bundan dolayı bir kısım mahkûmların Karahisar-ı Sahib'e gönderilmesinin düşünüldüğü görülmektedir. Ancak sancak merkezindeki hapishanenin zaten yeterince dolu olmasından dolayı

³¹ Debboy, silah ve elbise ambarı yerinde kullanılan askeri depo anlamında bir tabirdir. Ambar manasına gelen Fransızca depot'dan bozmadır. Debboya girip-çıkan eşya ve mevât ile meşgul ve mes'ul olana debboy memuru adı verilirdi. Tabur ve alay merkezlerinde bulunan bu vazife için ayrıca maaşlı memur bulundurulmaz, tabur ve alayın mülazım tabur katibi ve yüzbaşı gibi zabıtlarından birisine gördürülürdü. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, Üçüncü Basılış, Milli Eğitim bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1983, s. 409.

³² BOA, DH.MB.HPS. 105-36-3

³³ Bugün yerinde olmayan taş yapılı hükümet konğunun yerinde belediyeye ait bir otopark yer almaktadır. Eski Afyon hapishanesi, bir yönü ile Hükümet Konağına ve bir yönüyle de günümüzde Ordu bulvarı tabir olunan kesime, bir yönüyle de Afyon Halkevi olarak bilinen binaya bakmaktaydı.

³⁴ BOA, DH.MB.HPS. 105-36-5.

³⁵ "... hafif cezalı mahbûsîn için dahi bir mahall-i münâsib tedârik edilememekte bulunulduğu tekrar nazâr-ı takdîr-i nezaret penâhilerine arz olunur... Bknz.; BOA, DH.MB.HPS. 105-25-8.

sancak dâhilindeki uygun mahallere yerleştirilmesinin uygun olacağı ifade edilmektedir.³⁶

Karahisâr-ı Sâhib hapishanesinde aşırı yoğunluk bulunduğu, bu yüzden mahkûmların sık sık hasta oldukları, bir kısım mahkûmların başka hapishanelere naklinin gerekli olduğu, hafif cezalı mahkûmların bir kısım mahallere dağıtılmasının düşünüldüğü, ancak buna bile imkân olmadığı resmi yazılardan anlaşılmaktadır. Sancak dâhilindeki bazı eski kışla ya da debboy gibi binaların onarılarak bir kısım mahkûmların buralara naklinin sağlanması düşünüldüğü göz önüne alınırsa merkezdeki hapishaneye yeni gelenlerin yerleştirilmesinin mümkün olamayacağı öngörülmüş olmalıdır ki merkez dışındaki mahallere yerleştirilme söz konusu olmaktadır.

22 Eylül sene[1]330 ve 608-77 numaralı Aydın vilayetine çekilen telgraf sureti belgede, depremde yıkılan Isparta ve Burdur hapishanelerindeki cinayet mahkûmlarının İzmir'e doğru sevk edildikleri bildirilerek, bu sevk durdurularak bu mahkûmların da Karahisar-ı Sahib'de münasip hapishanelere yerleştirilmelerinin sağlanması istenmektedir.³⁷ Bir taraftan mevcut hapishanenin ihtiyacı karşılamaktan çok uzak oluşu yetmezmiş gibi, mahkûmları biraz olsun rahatlatmak için kısım kısım nakillerinin yapılması gerekirken ve bazılarının da zorlukla nakilleri yapılmışken, tekrar yeni mahkûm gönderilmesi sıkıntının boyutunu artırmıştır.

Öte yandan 23 Eylül sene [1]330 tarihinde 95 numaralı telgraf suretinden Dahiliye Nezaretine gönderildiği üzere Bolavadin,³⁸ ve Aziziye,³⁹ kazalarında mevcut olan hapishanelerin de mevcut mahkûmların ihtiyaçlarını karşılamadığı bildirilmiştir. Bunun dışında barınma şartlarının kötü olduğu uyarısında bulunmaktadır. Aynı kazalarda hapishane amacıyla kullanılacak başka binalarında bulunmadığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yalnızca Sandıklı kazasında bulunan hapishanede yüz kadar mahkûmun barınma şartlarının sağlanabileceği belirtilmekte, yeni teşkil olunun Çivril⁴⁰ kazasında ise mevcut hiç hapishane binasının olmadığı ve hapishane binası olmaya yarayacak bir binanın da bulunmadığı belirtilmektedir. Dinar'da ise deprem dolayısıyla hükümet binası, habshane ve birkaç otel ve han'da zarar olduğundan dolayı, Isparta ve Burdur sancaklarından, sancağa sevk edilecek

³⁶ "... Isparta ve Burdur'dan Karahisar'a nakledilecek mahbûsinin livâ habs-hânesinin ma'lûm olan izdihamı hasebiyle livâ dâhilinde münâsib mahallere yerleştirilerek muhafazaları ve keyfiyetin ...Bu konuda bkz.; BOA, DH.MB.HPS. 105-25-1-1.

³⁷ "... hemen Karahisar'a sevkleri esbabının istikmali mutasarrıflığın 184 numaralı telgrafı Mebânî-i Emiriyye Müdüriyyetine işaretiyle tevdi edilmiştir. ...BOA, DH.MB.HPS. 105-25-2-1; BOA, DH.MB.HPS. 105-25-2-2.

³⁸Bolavadin(Bolvadin); Afyonkarahisar iline bağlı ilçe merkezi.

³⁹ Aziziye(Emirdağ); Afyonkarahisar iline bağlı ilçe merkezi.

⁴⁰ Denizli iline bağlı ilçe merkezi.

mahbuslar için ancak yüz kadar mahbusa yetecek mevcut yerin bulunduğu belirtilmektedir.⁴¹

25 Eylül sene [1]330 tarih ve 184-126 sayılı Dâhiliye nezareti, mebânî-i emîriyye ve habs-hâneler idâresi müdüriyetinden Karahisâr-ı Sâhib sancağı mutasarrıflığına gönderilen telgrafnamede deprem olması münasebetiyle Isparta ve Burdur habshanelerinde bulunan mahkûmların sancağa nakledilmesine lüzum görüldüğü bildirilmektedir. Cerâim-i hâfife,⁴² erbâbının silahaltına alınmaları münasebetiyle Karahisar'daki hapisanelerde mahkûmların azalmaları nedeniyle sevk edilecek olan mahkûmların iskân edilmelerinin mümkün olabileceği ifadesi vurgulanmaktadır. Isparta ve Burdur'da hapisanelerde mahkûm toplamının 338 kişi olduğu bu miktarın Karahisar'daki mevcut kapasiteler doldurulduktan sonra diğer kalanının da liva dâhilinde mevcut ve kapasitesi uygun hapisanelere sevki istenmektedir.⁴³

Nitekim 25 Eylül sene [1]330 tarihinde Burdur ve Isparta mahbushanelerinden sevk edilen hapslerin (mahkûmların), 27 Eylül sene [1]330 tarihinde akşam vakti liva merkezine ulaşarak habshane'ye yerleştirildikleri Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı Celaleddin imzasıyla, Dahiliye nezareti celilesine gönderilen 27 Eylül sene [1]330 tarihli telgrafname suretinden anlaşılmaktadır.⁴⁴

30 Eylül sene [1]330 tarih ve 159 numaralı Hüdavendigâr valisi Rahmi imzalı ve Dâhiliye Nezareti Celilesine gönderilen telgrafta Isparta ve Burdur'dan gelen mahkûmların Karahisar-ı Sahib'e gönderildiği bildirilmektedir.⁴⁵

Mahkûmların Karahisar-ı Sahib'e yerleştirilmesinden bir müddet sonra eski yerlerine dönmek istediklerine dair istida dilekçesi⁴⁶ verdikleri görülmektedir. Mahpuslar adına Mehmet ve Kadir imzaları ile verilen dilekçelerde eski yerlerine iadelerinin sağlanmasını istedikleri görülüyor.

10 Mayıs sene [1]331 tarihinde Konya Vilayetine, Dâhiliye Nezareti Mebanî-i Emîniyye ve Habs-hâneler İdâresi Müdüriyeti tarafından

⁴¹ Bu konudaki ayrıntılar için bkz.; BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-7.

⁴² Suçu hafif olanlar.

⁴³ Belgenin battalı bulunan 184 numaralı Hüdavendigâr Müteferrikası İdare-i Aliyye Müdür muavini evveli Lütü Beyefendiye verildiğine dair suret için bkz; BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-5.1.

⁴⁴ ... Isparta ve Burdur'dan i'zâm olunan hapsler akşam vurûd ederek livâ habs-hânesine yerleştirilmiştir. Bkz; BOA, DH.MB.HPS. 105-25-9.

⁴⁵ BOA, DH.MB.HPS. 105-25-4.

⁴⁶ Arzuhal kağıdı, Kişinin ya da kişilerin belirtmek istedikleri düşüncelerini, istekleri ifade ettikleri yazılı kağıt.

gönderilen belgede Isparta ve Burdur'da vuku bulan hareket-i arz sebebiyle bir kısım mahbusların Karahisar hapishanesine nakl edilmiş iseler de mahkûmların arzuhallerinin görüşülmesiyle eski yerlerine nakillerinin uygun olacağı düşünüldüğü, Isparta ve Burdur hapishanelerinin tamiratlarının da esasen bitmiş olduğu belirtilerek, Burdur ve Isparta mahbushanelerinde kalmaları gereken mahkûmların, Karahisar-ı Sahib Sancağı mahbushanesinde kalmalarının habs-hâneler Kavanin ve Nizamâtına muhalif bir durum teşkil ettiğinden eski yerlerine nakledilmelerinin uygun olacağının Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyetince belirtildiği ifade edilerek nakillerinin sağlanması tahrirat suretinde emredilmektedir.⁴⁷

Ancak 17 Mayıs sene [1]331 tarihinde Konya Valisi tarafından Dahiliye nezareti Celilesine gönderilen 197 numaralı belgede Burdur ve Isparta hapishanelerinin tamiratlarının henüz yeni tamamlandığı, Antalya'dan da bir kısım mahkûmların nakledilmeleri neticesi izdihamın artarak devam ettiği, bu arada Isparta ve Burdur'da henüz depremlerin durmadığı ve arada sırada da olsa deprem olduğu bildirilmekle, bunun mahkûmların can güvenliğini tehlikeye atacağından bahisle nakillerin bir süre ertelenmesinin uygun olacağı görüşü belirtilmektedir.⁴⁸ Böylece Konya valisi mahkûmların eski yerlerine nakillerinin can güvenliklerini tehlikeye atacağını düşündüğünden bu nakil olayına sıcak bakmamaktadır.

Hareket-i arz adı verilen depremin durmaksızın ara ara devam ettiği, bu bağlamda binalara sıkça zarar verdiği anlaşılıyor. Nitekim 22 Eylül sene [1]331 tarihinde vali İzzet imzasıyla, gayet acele kaydıyla Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta gerek Isparta ve gerekse de Burdur hapishanelerinin depremler dolayısıyla yıkılmak üzere bulunduğu belirtilmiştir. Bundan sonra, tutuklu ve mahkûmları serbest bırakmak mecburiyetinde kaldığını belirten Vali İzzet, cinayet mahkûmları arasında pek şer'li ve şerir mahkûmlar bulunduğunu ifade etmektedir. Hayati tehlikeden dolayı serbest bıraktıkları dışında böyle azılı cinayet mahkûmlarından ikisini serbest bırakmadığını, bunları trenle İzmir'e doğru sevk ettiğini belirttikten sonra, bu iki mahkûmun eğer imkân varsa Denizli'de veya başka yerde muhafaza etme imkânı olup olmadığını sormaktadır. Eğer mümkün ise duruma göre yönlendirme yapacağından ve ona göre hareket edeceğini belirtmektedir. Vilayet dâhilinde başka mahallere sevk imkânı olup olmadığının da ayrıca tetkik edilmesini ifadesinde vurgulamaktadır.⁴⁹

⁴⁷ ...merkûmların Isparta ve Burdur'a iâdeleri Karahisar Mutasarrıflığına tebliğ edileceğinden kendilerine mezkûr habs-hanelerde yer tedâriki esbâbının te'mini ile iş'arını bâbında....Bu konuda bkz., BOA, DH.MB.HPS. 105-42-1-1.

⁴⁸ BOA, DH.MB.HPS. 105-42-2.

⁴⁹ Cinayet mahkûmları içinde pek şerir herifler var. İki livâ mevkûfunu şimendiferle İzmir'e doğru sevk ediyorum. Bunları Denizli'de veyâ başka yerde muhâfaza

Günümüzde olduğu gibi bazı mahkûmların kalan cezalarının af edilmelerine de şahitlik etmekteyiz. Bunlardan birisi de Ca'fer bin Bekir'in affi hakkında olandır. Ca'fer bin Bekir beş sene müddetle kürek cezasına çarptırılmıştır ve Karahisar hapishanesinde cezasını bitirmeye çalışmaktadır. Cezasının bir kısmını çektikten sonra, kalan cezasının af edilmesi hususunda, liva meclisinin de onayını almış, liva meclisi cezanın affedilmesi konusunda teklifte bulunmakla cezanın affedilmesi için mahkûm lehine karar vermiştir. Ardından bu teklif onaylanmak üzere, üst makamlara gönderilmiştir. Adliye nezaretince bu teklifin onaya sunulmasını müteakip kalan cezasının irade ile af edildiğinin kendisine tebliğ edildiğini öğreniyoruz.⁵⁰

Dâhiliye nazırı Talat Paşa tarafından, Karahisar-ı Sahib mutasarrıfı Şevket Bey'e gönderilen 6 Temmuz sene [1]332 tarihli yazıda da Ca'fer bin Bekir'in affedildiği bildirilmekte, bu hususun Adliye Nezaretine tebliğ olduğu belirtilmektedir.⁵¹

Bab-ı ali hükümetinin mutasarrıflıklara "Cerâim-i İstatistik Cetveli" tanzim edilerek gönderilmesini istediği, bundaki temel amacının ise bazı istatistik verilere ulaşmak istediği anlaşılmaktadır. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı mutasarrıflığının elinde bu cetvellerin mevcudunun bitmesi üzerine merkezden talep ettiği görülmüyor.⁵²

Dâhiliye Nezâreti Emniyyet-i Umûmiyye Müdüriyeti tarafından, 20 Ağustos sene [1]332 tarihinde karahisar-ı sahib sancağı mutasarrıflığına gönderilen belgede talep olunan istatistik cetvellerinin Bandırma postahanesine sevk edildiğinin, Galata postahanesi kayıtlarından anlaşıldığı, Bandırma postahanesinden araştırılarak alınabileceği belirtilmektedir.⁵³

Karahisar-ı Sahib Sancağı'na bağlı Bolavadin hapishanesinin barınma şartları ve idari anlamda bazı sorunlarla karşılaştığını anlıyoruz. Erkek ve kadınlar için mevcut olan hapishane binasının kanunlarda öngörülen şartları taşımadığı gibi sıhhi koşullara da uyulmadığı belirtilmektedir. Hapishanede

mümkün ise birkaç saat sonra hareket edecek olan trenin oraya sevk eylemek üzere emir buyurulmasını... Bu konuda bkz., BOA, DH.MB.HPS. 105-25-1.

⁵⁰ Bâb-ı Alî Sadâret Dâiresi Umûr-i Mühimme Kalemi tarafından gönderilen yazı için bkz., BOA, EUM. ADL. 22-16-2, (4 Temmuz sene [1]332).

⁵¹ BOA, EUM. ADL. 22-16-1-1.

⁵² Karahisar-ı Sahib Sancağı mutasarrıflığının Dahiliye Nezaretine Celilesine gönderdiği 8 Ağustos sene [1]332(22 Şevval sene [1]334) yazıdan anlaşıldığına göre; "... mevcudu kalmadığından dolayı 11 Haziran sene [1]332 tarih ve yüzdoksandokuz numarolu tahrîrât-ı âcîzi ile te'kid-i taleb olunan cerâim-i istatistik cedvelleri henüz vurûd etmediğinden cedâvil-i mezkûrenin tanzimi tehhüre uğramaktadır. Tesrî-i irsâli esbâbının istikmâl buyurulması arz olunur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l- emr'indir. ..." bkz., BOA, EUM. ADL. 23-47-2 ; Yine bu cetvellerin birinci defa istenmesi ile ilgili olarak bkz., BOA, EUM. ADL. 22-16-1-1.

⁵³ BOA, EUM. ADL. 23-47-3.

gardiyân bulunmamaktaydı. Gardiyanlık görevi bir jandarma onbaşısına verilmiş onbaşı da bu görevi gereği gibi ifa edememiştir. Dolayısıyla onbaşı gardiyanlık görevini yürütmek üzere hapishaneden bir eri gardiyan olmak üzere görevlendirmiştir. Bununla da yetinilmemiş, hapishanede yatan mahkûmların ve tutukluların gündelik olarak kendilerine verilmesi gereken tayin bedelleri ödenmemiştir. Hapishanede görevli tabip tarafından da sağlık şartları iyi olmadığı halde iyi imiş gibi rapor tutulduğu anlatılmaktadır. Bütün bu olumsuzluklar mülkiye müfettişleri tarafından ortaya çıkartılmakla, Karahisar-ı Sahib Sancağı mutasarrıflığı tarafından gerekenin yapılması talep olunmaktadır.⁵⁴

Umûr-ı Mülkiye Hey'et-i Teftişiyyesi Müdüriyetine bildirilen müzekkerede, 26 Teşrin-i evvel sene [1]332 tarihli cevapta Bolavadin habshânesi ahvâlinin ıslâhı lüzumunun Karahisar-ı Sahib Sancağı mutasarrıflığına tebliğ edildiği bildirildikten sonra, Bolavadin habshanesi personelinin maaşlarına zam yapılması taleplerinin mümkün olamayacağı, çünkü maâşat tertibi kaleminde karşılık olmadığı için çok az bir miktarda bile maâş artışının söz konusu olamayacağı belirtilmektedir.

Umûr-ı Mülkiye Hey'et-i Teftişiyyesi Müdüriyeti tarafından Dahiliye Nezaretine sunulan 2 Teşrin-i sâni sene [1]332 tarihli belgede Bolavadin⁵⁵ habshanesinin mülkiye müfettişlerinden Naci ve Sabri beyler tarafından müştereken teftiş edildiği bildirilmektedir. Bu teftiş sonucunda, erkek ve kadınların kaldığı hapishane şartlarının uygun olmadığı, sağlık sorunları yaşandığı, personelin maaşlarının yetersiz olması neticesi yönetim için kimse bulunmadığı belirtilmektedir. Yönetici olmadığı için hapishane yönetiminin jandarma onbaşılardan birisine verildiği ve onun da bu görevi gereği gibi yapmadığı şöyle dursun, kendisi yerine bir jandarma neferini bu göreve getirdiği belirtilmekte, burasının ıslah edilmesi bakımından icap edenlere tebliği edilmesi için Habs-haneler Müdüriyetine havale edilmesi istenmektedir.⁵⁶ Olumsuzluklar bir yana, müddeti mahkûm sürelerine bakınca karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.⁵⁷

⁵⁴ BOA, DH.MB.HPS. 76-11-1-2.

⁵⁵ Afyonkarahisar'a bağlı, bugünkü Bolvadin ilçesi.

⁵⁶ BOA, DH.MB.HPS. 76-11-1-1; Mahalline tebligât ve andan bahisle ve maâşat tertibinde karşılık olmadığı için cüz'î mikdâr bile zam kâbil olmayub fakat umûmen gayr-i kâfi bulunan gardiyan maaşlarının tezyîdi zımnında tahsîsât-ı munzamme î'tâsına dâir vâk'î olan teşebbüs müsmir olur ise bit-tab' iktizâsı ifâ olunacağına hâne-i mahsûs derciyle cevâb. Fî 2 Teşrin-i sâni Sene [1]322. BOA, DH.MB.HPS. 76-11-1-1.

⁵⁷ BOA, DH.MB.HPS. 117-11-2.

Tablo-2 Afyonkarahisar Hapishanesindeki Mahkûmların Ceza Süreleri

Dâhiliye Nezareti⁵⁸			
Mebanî-i Emîniyye ve Habs-hâneler İdâresi Müdiriyyeti			

Evrâk Numrosu	Müsevidi	Mübeyyizi	Li-ecli't-tebyîz Kaleme Vurûdu
Kaleme Vurûdu Tarihi	Târih-i Tesvîd	Târih-i Tebyîz	Mukâbele Edenler

Müddet-i Mahkûmiyyet	Cezâsını çektiği müddet
-----------------------------	--------------------------------

Aded-i Mahkûmîn	Sene	Mah	Gün	Sene	Mah	Gün
1	x[10	0	0	1	4	6]x On seneye mahkûm olanlar
1	x[7	6	0	1	4	22]x 22,5 sene bir adedir
1	x[3	0	0	1	1	22 x Üç seneye mahkûm bir adedir.
1	x[1	6	0	0	9	1 x Üç buçuk seneye mahkûm bir adedir.
1	[1	1	0	0	6	17 x Bir seneye mahkûm bir adedir.
2	[1 x[10	0 0	0 0	0 0	9 9	26 26 Bir seneye mahkûm olanlar
1x5	[1	9	0	0	7	0

⁵⁸ BOA, DH.MB.HPS. 117-11-2.

	[1]	9	0	0	6	15
	[1]	9	0	0	8	7
	[1]	9	0	0	8	7
	[1]	9	0	0	4	4
						Dokuz maha mahkûm olanlar
1x8	[0]	8	0	0	4	17x Sekiz maha mahkûm bir adeddir.
1x3	[0]	3	0	0	2	4 x Üç maha mahkûm 2 adeddir.

Tablo-3 Afyonkarahisar Hapishanesinde Kalan Mahkûmların Ceza Süreleri

Bidâyet-i Tevfikât	Bidâyet-i Tevfikât	Târihi Tevellüdü sene	Müddet-i Mahkûmiyet Mah	Müddet-i Mahkûmiyet Sene	Esâmî	Mülâhâzat
Fî 14 Şevvâl sene [1]333	Fî 12 Ağustos sene [1]331	[1]315	6	7	Karahisâr'ın Arab Mescidi Mahalesinden Çelikzâde Murad	
Fî 21 Cemâziye'l-evvel sene [1]334	Fî 12 Mart sene [1]332	[1]317	0	3	Azîziye'nin Davulga kariyyesinden Kurtoğlu Süleyman	
Fî 29 Safer sene [1]334	Fî 24 Kânûn-ı Evvel sene [1]331	[1]315	0	10	Sandıklı'nın Ala Mescid Kariyyesinden Ayanoğlu İsmâil	

Fî 15 Zi'hicce sene [1]334	Fî 1 Teşrin-i Evvel sene [1]332	315	9	0	Kışlacık Kariyyesin den Çotaroğlu Yusuf	
Fî 12 Şevvâl sene [1]334	Fî 30 Temmu z sene [1]332	[1]315	6	1	Azîziye'ni n İncebel mahallesin den Kurtoğlu Şükrü	
Fî 1 Muharrem sene [1]335	Fî 15 Teşrin-i evvel sene [1]332	316	9	0	Karâhisâr'ı n Liğen(Leğ en) Kariyyesin den Hakverdio ğlu Asım	
Fî 7 Zi'l- kâde sene [1]334	Fî 23 Ağustos sene [1]332	315	9	0	Karahisâr'ı n Çobanlar kariyyesin den Sâid Ahmed mahdûmu Abdullah	
Fî 13 mezkûr	Fî 29 mezkûr	315	9	0	Karahisâr'ı n Çobanlar kariyyesin den Aşikoğlu İbrahim	
İş bu cedvelin muvâfık-ı kuyûd olduğu musaddaktır. Fî 10 Mart Sene [1]333. Habs-hâne Me'mûru						

Dahiliye nezaretinin isteği doğrultusunda, Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan gönderilen bir telgrafta,⁵⁹ sancak dâhilinde yaşları 18'in altında olan mahkumların isimlerinin, yaşlarının, işledikleri suçların dökümünü, ne kadar hapis cezası ile cezalandırıldıklarını, bunun ne kadarını çektiklerinin bildirildiği **görülmüyor**. Buna göre, merkez hapisanesinde 5 mahkum, Dinar'da ise dört mahkum bulunmaktadır.⁶⁰ Bu mahkûmlar cezalarının bir kısmını

⁵⁹ BOA, DH.MB.HPS. 117-11-5.

⁶⁰ BOA, DH.MB.HPS. 117-11-3.

çekmiş bulunmaktadır. Kalan cezalarını gösteren listeye baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Tablo-4 Afyonkarahisar Hapishanesindeki Mahkûmların Kalan Cezaları

ESAMİ	MÜDDET-İ MAHKÛMİYET	YATTIĞI GÜN	SİNNİ ⁶¹
Memiş	Bir mah üç gün	23	17
Ramazan	Sekiz mah	137	15
Muhammed	Üç mah	64	17
İsmail	Dokuz mah	124	18

Tablo-5 Sancak Hapishanesinde İse Bazı Mahkûmların Suçları Ve Yatacakları Hapis Miktarları İse Şöyledir⁶²

Sıra Numro su	İ'lamın numro su	İ'lamın tarihi	Nev'i Cürmü	Müddet-i Mahkumiy eti	Bidayet-i Tarih-i Tevkifi	Sin ni	Esa mi
1	62		Buğday sirkati	Bir sene	Fi 16 Ramazan sene [1]334 ve Fi 4 Temmuz sene [1]332	16	
2	62		Buğday sirkati	Bir sene	Bu dahi	16	
3	474		Koyun sirkati	On üç mah	Fi 28 zi'lhicce sene [1]334 ve Fi 13 Teşrin-i evvel sene [1]332	17	
4	31	Fi 10 Mart sene [1]333	Fuşsiyyat	İki mah	Fi 11 cemaziye 'l-ahire sene [1]335 Fi 6 mart	16	

⁶¹ Yaşı anlamında kullanılan bir terim.

⁶² BOA, DH.MB.HPS. 117-11-4.

					sene [1]333		
5	32	Fi 10 Mart sene [1]33 3	Fuhsıyy at	İki mah		16	
İş bu cedvelin muvafıkı kuyud olduğu tasdik kılndı. Fi 12 Nisan sene [1]333.							

Karahisar-ı Sahib Sancağı Mutasarrıfı tarafından 29 Temmuz [1]335 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda, Sandıklı kazası hapishanesinin de mahkumların yaşama ve barınma koşulları açısından son derece olumsuzluklar içerisinde bulunduğu bildirilmiştir. Önceki görüşte hapishanesinin kısmen tamir edilmesi benimsenmişken, bunun pek mümkün görünmediği anlaşılmış olmakla hapishane binasının yıkılarak yerine yenisinin yapılması fikri kabul edilmiştir.⁶³

2. SONUÇ

Yirminci yüzyıl başlarında bugünkü adıyla Afyonkarahisar, Hüdâvendigar Eyaletine bağlı ve Karahisâr-ı Sâhib sancağı adıyla bilinen bir yerleşim ve sancak merkezi hüviyetindeydi. Osmanlı imparatorluğu'nda bu yüzyılın başlarına kadar bugünkü anlamda mahkumların içerisinde barındırıldığı hapishane binaları bulunmamaktadır. Ayrıca böyle bir kavramda yoktur. Anadolu'da hapishaneler inşa edilene kadar mahkumlar ya da belli bir süre ceza ödemekle yükümlü bulunanlar, bu cezalarını genellikle kürek-bent ya da kale-bent adı verilen fiziki çalışma koşullarını yerine getirerek tamamlarlardı. Fiziki güç ve kuvvet gerektiren şartlarda icra edilen cezaların çekilmesi sürecinde mahkumlar sabit cezaevi ya da hapishane adı verilen mekanlarda bulunmamaktaydılar. İlk kurulduğunda, Afyonkarahisar hapishanesi, eski hükümet konağının Ordu bulvarına bakan arka kısmında bulunmakta idi. Bu hapishane, diğer bütün Anadolu taşra hapishaneleri gibi mahkumların çok zor koşullar altında yaşamlarını sürdürdükleri bir mekan idi. Oldukça bakımsız, sağlıksız olan Afyonkarahisar hapishanelerinde bulunan mahkumların, barındıkları mekanlarda, yaşam koşullarının iyileştirilmesi maksadıyla, hapishane içerisinde bakım ve onarım yapılması zorunluluk haline gelmiştir. Bu bakım, onarım ve tadilat işlemlerinin sadece merkez hapishanesinde değil, sancağa bağlı diğer yerleşim birimlerindeki hapishaneleri de kapsamas gerektiği teftiş sonucu oluşturulan raporlardan açıkça anlaşılmaktadır. Binaların fiziki anlamda büyük miktarlarda kapasite

⁶³ "... Mezkûr habs-hâne ta'mîri kabul edeceği bir halde olmadığından yeniden inşâsından başka çâre olmadığı bildirilmektedir." Bu konuda bkz., BOA, DH.MB.HPS. 125-41-2.

eksikliğinin olduğu, suyu ve diğer lüzumlu ihtiyaçlarının bile güç koşullar altında sağlanmak zorunda kaldığı anlaşılıyor. Doğal afet olaylarından sonra mahkumların can güvenliklerinin sağlanabilmesi amacıyla serbest bırakılmaları da dikkate şayan diğer bir husustur.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezâreti Mebâni-i Emiriyye ve Habs İdaresi Müdüriyeti=Kısaca: BOA., DH.MB.HPS. 112-50-2-2.

BOA., DH.MB.HPS. 112-50-2-3.

BOA., DH.MB.HPS. 112-50-3.

BOA, DH.MB.HPS. 11-50-1-2.

BOA., DH.MB.HPS. 105-36-2.

BOA., DH.MB.HPS. 105-36-2.

BOA., MB.THR. 105-36-1-1.

BOA., DH.MB.HPS. 105-36-3.

BOA., DH.MB.HPS. 105-36-5.

BOA., DH.MB.HPS. 105-25-8.

BOA., DH.MB.HPS. 105-25-1-1.

BOA, DH.MB.HPS. 105-25-2-1.

BOA, DH.MB.HPS. 105-25-2-2.

BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-7.

BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-5.1

BOA, DH.MB.HPS. 105-25-9.

BOA, DH.MB.HPS. 105-25-4.

BOA, DH.MB.HPS. 105-42-1-1.

BOA, DH.MB.HPS. 105-42-2.

BOA, DH.MB.HPS. 105-25-1.

BOA, Dahiliye Nazareti Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti Takibat-ı Adliyye Kalemi;

BOA, EUM. ADL. 22-16-1-1.

BOA, EUM. ADL. 22-16-2.

BOA, EUM. ADL. 23-47-2.

BOA, EUM. ADL. 22-16-1-1.

BOA, EUM. ADL. 23-47-3.

BOA, DH.MB.HPS. 76-11-1-2

BOA, DH.MB.HPS. 76-11-1-1.

BOA, DH.MB.HPS. 117-11-2

BOA, DH.MB.HPS. 117-11-2.

BOA, DH.MB.HPS. 117-11-5.

BOA, DH.MB.HPS. 117-11-3.

BOA, DH.MB.HPS. 117-11-4.

BOA, DH.MB.HPS. 125-41-2.

BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-9

N. Şahin / Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi 5(2015) 21-45

N. Şahin / Nevşehir Hacı Bektaş Veli University Journal of ISS 5(2015) 21-45

B-Diğer Kaynaklar:

- ATAR, Z. (2011). XX. Yüzyıl Başlarında Turgutlu Hapishanesinin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, Sayı: 1, 87-102.
- ÇETİN, S. (2002). Geç Osmanlıdan Erken Cumhuriyete İç-Batı Anadolu'da Kentsel Yapının Değişimi-Manisa, Afyon, Burdur ve Isparta Kentleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Middle East Technical Universty(METU) Journal of Faculty and Architecture(JFA)*, C. 2, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1982) *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınevi, Ankara.
- EMECEN, F. (1988) "Afyonkarahisar" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (C. 1, ss. 443-446). İstanbul.
- FOUCAULT, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- KURU, A. Ç. (2004). *Sinop Hapishanesi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhânede Bulunan Tevkîfhâne ve Hapishânelerin İdâre-i Dahiliyelerine Dâir Nizâmname Layihası*, Hilal Matbaası, Babiali Karşısında, Dersaadet, 1335.
- ÖZDEMİR, H. (1961). *Afyon Vilayeti Tarihçesi*, İkaz Matbaası, Afyon.
- PAKALIN, M. Z. (1983) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt: I, Üçüncü Basılış, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- TEKİN, S. (2006) XX. Yüzyıl Başlarında Aydın Vilayeti ve Mülhakatındaki Hapishanelerin Genel Durumu. *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2 Güz, Manisa.
- TEKİN, S. (2010) Dr. Polliç Bey'in 1918 Tarihli Raporuna Göre Berlin ve Aydın Vilayet Hapishanelerine Genel Bir Bakış. *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi(OTAM) Dergisi*, Sayı 24, Ankara.
- TEKİN, S., Sevilay Ö. (2008) Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, C.VII, Sayı: 16-17, (2008-Bahar-Güz), ss. 187-201.
- TURAN, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul.
- Türk Hukuk Lügatı (1991)* Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- YILDIZTAŞ, M. (1997). *Mütareke Döneminde Suç Unsurları ve İstanbul Hapishaneleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

EK⁶⁴

TELGRAFNAME

Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyye Telgraf İdaresi
Devlet telgraf muhâberâtından dolayı mes'ûliyyet kabul itmez.

(Numune 1)

Ahz				Tekrar keşide veya sevk			
Sıra Numrosu	Vâsita Merkezi	Tarih 27 Eylül Sene 330	Me'mûr İmzâsı	Me'mûr İmzâsı	Târih 27 mezkûr	Keşide olunan merkez	Sevk numrosu
80		34 dakika 7 saat					

Mahreci: Karâhisâr-ı Sâhib Mevrîdi
Numro:15478 Kelimat: 30 Tarih Saat-Dakika
İşâret-i Muhtemele

Dâhiliye Nezâret-i Celilesine

Aded: 304

25 Eylül sene 330 Burdur ve Isparta'dan i'zâm olunan hapsler akşam vurûd ederek livâ habs-hânesine yerleşdirilmiştir.

Fî 27 mezkûr

Karahisar

Mutasarrıfı

Celâleddin

⁶⁴ BOA, DH.MB.HPS. 105.-25-9

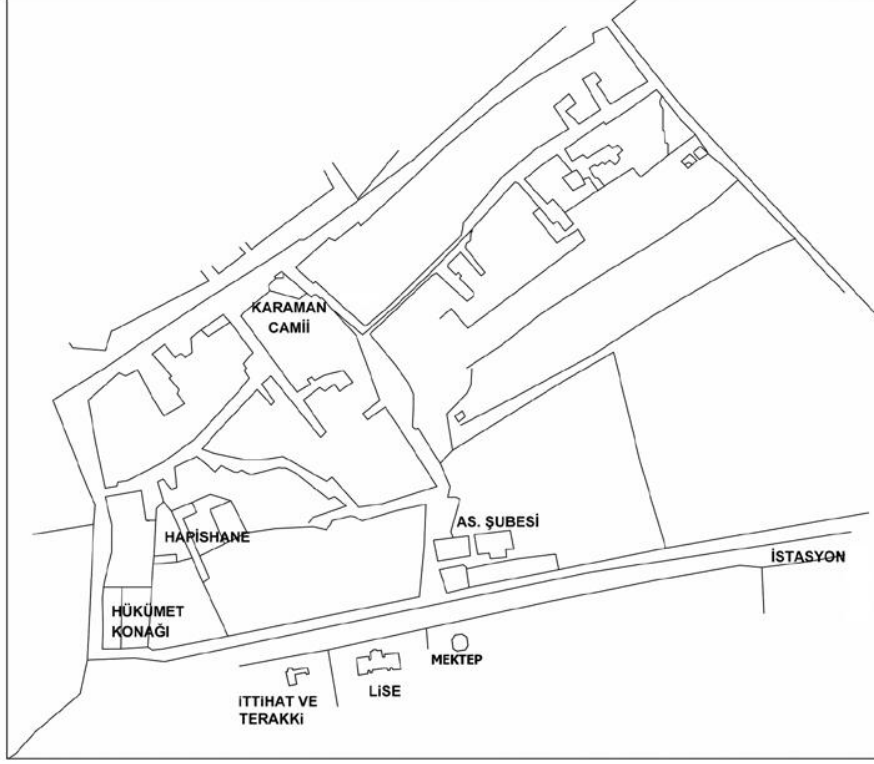
Resim-1 Osmanlı İmparatorluğu'nda hapisanede mahkumlar, İstanbul Taksim Atatürk Kitaplığı Arşivi. (Erişim Tarihi: 08.12.2014)

Kroki-1 XIX. Yüzyıl başlarında Afyonkarahisar şehrine ait kroki

Yüzbaşı Ahmet Hidayet'in 1906- 1907 yılında çizdiği haritanın yeniden düzenlenmiş hali (Afyon Belediyesi, İmar Müdürlüğü Arşivi).

Kroki-2 Ondokuzuncu yüzyılda oluşmaya başlayan İstanbul istasyon caddesi ve hükümet civarı (Yüzbaşı A. Hidayet'in 1906-1907 tarihli haritasından yararlanılarak çizilmiştir)